

a tanúság arra, amit többször is megfogalmazott; 1928-ban: „Semmi sem hozhat két népet egymáshoz oly közel, mint irodalmuk kölcsönös és megbecsülő ismeretése“ (*Erdélyi Helikon*, 1928. 64.); 1937-ben: „Mindig az volt a véleményem, hogy a bennünket körülvevő népek irodalmát megismernünk legalább annyira fontos (s nemcsak nekünk, hanem összes szomszédainknak), mint a Nyugat nagy irányzatait, ha nem közvetlenebb és sürgetőbb annál“ (*Gând Românească*, 1937. 385.). Különben utóbbi cikkében épp e tanulással kapcsolatban hivatkozik egykori professzorának, Riedl Frigyesnek a kölcsönös megismerés szükségességéről mondott szavaira, s ugyanitt tesz javaslatot arra, hogy „szervezett — ismétlem, szervezett — fordítási kampányt kell indítani a lengyel, az orosz, a magyar, a szerb és a bolgár irodalomból, a kölcsönösség elve alapján“.

A felszabadulás után, egészen 1969-ben bekövetkezett haláláig, alkalma volt magyar és német fordításaival részt venni a népi demokrácia irodalompolitikájának megfelelően szervezett fordítói munkában. A műhöz, amely 1921-es cikkével indult, és amely 1930-ban a romániai magyar irodalomról írott összegezésével vált jelentőssé, új fejezet csatlakozott ezzel, s bár nem az irodalomtörténet vagy a kritika, de a műfordítás vonalán utólag is igazolta Kuncz Aladár várakozását és *Spectator* lelkes elismerését: „Őn — írta a szerzőjét doktori címre érdemesítő könyv kapcsán a romániai magyar publicisztika e tekintélye — nemcsak egy tudori szigorlatot abszolvált, hanem fényes vizsgálatot tett az emberiség nagy zöld asztala előtt“ (*Üzenet. Ellenzék*, 1930. augusztus 17.).

ION CHINEZU

A szabadvers

Új fejezetet kezdünk a szabadvers számára, amelynek képviselői a letagadhatatlan újdonság levegőjét hozták az erdélyi irodalomba. Bartalis Jánosról, Szentimrei Jenőről, Olosz Lajosról, Sipos Domokosról, Dsida Jenőről és Ormos Ivánról kell itt szólnunk, s előre kell bocsátanunk azt a megjegyzést, hogy e nevek egymás mellé állítását nemcsak az indokolja, hogy ugyanabban a versformában találkoznak, hanem az is, hogy mélyebb, lényegesebb rokonság fűzi őket egymáshoz, a kozmikus végtelenség keresése, az élet panteista egyetemességének ugyanaz a homályos megsejtése, amely nemcsak igazolja, hanem egyenesen megkívanja a vers kötetlen formáját.

Bartalis János néhány, a *Nyugatban* még a háború alatt közölt verse révén vált ismertté, abban az időben, amikor ez az avantgarde folyóirat diadalmasan került ki a heves irodalmi harcokból, s maga köré tömörítette a modern magyar irodalom legerőteljesebb tehetségeit. Ilyen körülmények között indulni némiképpen kockázatos volt. Bartalis mégis győzedelmeskedett, mégpedig az újdonságnak azzal az egyszerűségével, amely elejét veszi bármiféle összehasonlításnak, bármiféle minősítésnek.

A kolozsvári tanítóképző fiatal abszolvensé verseiben a mezősegi tájak mély lélegzetvételt hozta magával, s a fiatalság hajlékony kecsességét, valamint a panteista természetimádás és bizonytalan kamasz-szomorúság elragadó keverékét, amelybe egy csöppnyi finom és szeszélyes öngűny is vegyült.

Mégis több mint egy évtizednek kellett eltelnie, amíg végre 1926-ban megjelent *Hajh, rózsafa* című kötete, amely elmélyíti és kiegészíti a költő egyéniségét, hozzátéve ennek az évtizednek három stációját: a háborút, a budapesti terror hónapjait — amelyeken a költő is áthaladt — és végül megbékélt visszatérését az erdélyi faluba.

Bartalis átélte a háborút, s olyan erővel adta vissza szaggatott verseiben, amely talán egyedülálló az egész mai magyar irodalomban. Ezeket a verseket Vörösmarty és Ady költeményeihez hasonlították. Olyan túlzás ez, amelyet néhány alapvető különbség megállapításával kell helyreigazítani. Vörösmarty még híres rapszodiáiban, a *Vén cigányban* és az *Emberekben* sem adta fel a biztos vonalú szerkesztést, bár e versek az 1849-es magyar katasztrófa ihletéséből születtek. Ady pedig, akit annyiszor mondtak homályosnak, művészi érlelődése csúcán, egy élet minden tapasztalatának és hitének végére jutva írta a háború margójára a maga legszebb verseit, amelyek egy egész életen át hiába profétált végzet beteljesüléséből, az életen túli örökkévalóság látomásában született megnyugvásból merítették bibliás józanságukat.

Ady megvilágosodott költészetével szemben Bartalis úgy áll előttünk, mint akit összetört a háború, összetört mondhatnánk fizikai értelemben, lehetetlenné téve gondolatainak megformálódását, s szinte örülten ama szakadék láttán, amelybe a magyarság zuhant.

Amit azonban e futó összehasonlításból Bartalis javára kell írunk, az épp a kínzó élességgel, a test és lélek minden ízével átélt időszersűség tompa zúgása, a jelenkor kaotikus egybehangzása. Ady számára, aki a kevés kiválasztottaknak fenntartott rendkívüli beleérzőképességgel előre átélte a katasztrófa eseményeit, a háború bizonyos fokig túlhaladott valóság, amelyet a jelen határain túlról szemlél.

Ady költészete örök értékű, mert osztozik az emberi sors örökkévalóságában, amelyhez ez a költészet mindig viszonyítja magát, amellyel — bármennyire nemzeti és időszersű legyen költészetének elsődleges kötődése — sohasem veszíti el szoros kapcsolatát. Bartalis feljegyzései — e zavaros és rikító művészet-anyag, e semmiféle formába be nem szorítható, apokaliptikus látomás-zsúfolódások — megrázó dokumentumai egyetlen korszaknak.

A falusi élet csendjében Bartalis újra megtalálja lelki egyensúlyát. Osztozik Kosály — e Dés melletti falu — parasztjainak életében, együtt szánt, vet, arat velük, s megrészegül a föld bódító illatától. Utolsó ciklusának verseit egy lélek harmóniája és nyugalma teszi súlyosakká, egy léleké, amely a maga egyszerűségével behatolt a dolgok mélyére. Kétségtelen, hogy Bartalis, akinek annyit vetették a szemére művészi kulturálatlanságát, Áprily és Reményik mellett az erdélyi költészet egyik csúcsa, s egyike a magyar irodalomban a szabadvers legjelentősebb képviselőinek.

Szentimrei Jenő verseiben (*Nyári délután Egeresen*) sok nyomát lehet feltalálni Walt Whitman költészetének. Hideg és intellektuális egye-

temessége, a szellem hegemoniájának kinyilatkoztatása egyaránt retorikus. Az emberi szolidarizálásra szólító biztatásaiban — bár azok allegóriákba rejtőzve jelennek meg — előtűnik a szervező Szentimrei Jenő racionalizmusa. Versei mégis teljes életet élnek, élteti őket a hömpölygő, zengzetes ritmus energiája, a belőlük kiáradó, határozott cselekvőkészség érzete.

Olosz Lajos két verskötetet jelentetett meg (*Gladiátorarc* és *Égő csolnokon*). Olosz megkínzott lélek, akinek gondolatai a kor minden kérdésénél és kételyénél lehorgonyoznak, s aki egészen a neuraszténiáig kifinomodott érzékenységgel követi nyomon a természet titkos rezdüléseit, de ugyanakkor a közöny szigorú álarcát viseli. Mélyre kell ásniuk ezekben a kőbevágott versekben, hogy rátaláljunk az érzelem lobogó forrására, arra a belső izzásra, amely önmagát emészti el, még mielőtt a kifejezés felszínét elérné. Olosz verse rejtett életet él, s eredetisége épp e szenvedélyes belső élet és a vers szobormerevségű, muzsikátlan formája közötti ellentmondásban van. Ilyenformán ez a költészet olyan benyomást kelt, mint egy jégpáncélban önmagát emésztő tűzijáték. Talán van valamelyes mesterkélttség ezekben a tiltakozó mozdulattal kísért, erőszakkal kiszakadó gyónásokban, de ugyanakkor férfias erő és újdonság is, amivel ritkán találkozunk az erdélyi lírában.

Az elbeszélő Sipos Domokos néhány költeménye, amelyek *Vágtat a halál* című posztumusz kötetében láttak napvilágot, az erdélyi költészet legmélyebb és legőszintébb vallomásai közé tartoznak. A halál látomása szívet tépő világossággal vetítődik ki a költő álmatlan éjszakáiból, és mély emberi visszhangot ad Sipos költészetének, amely kínzó megszállottsággal hasztalan keresi a feleletet a végzet homályos titkának s árván maradó családja gyötrő gondjainak kérdéseire.

Ormos és Dsida teljes kibontakozásban van.

Az első három kötet verset írt: *Ölelés dült földön, Ökrökkel és csillagokkal*, *Esti társ*, és némiképp Bartalissal mutat rokonságot. Kozmikus költeményeire, amelyek az őszi puha ködök és óriási árnyak lebegését, az éjszakába burkolózott erdők bizonytalan susogását énekelik, valami szomorú harmónia — a bolyongó ifjúság szomorúsága — jellemző, és épp ez különbözteti meg őket Bartalis hasonló tárgyú, derűs panteizmusú verseitől.

A második még csak első köteténél tart (*Leselkedő magány*). Ideges nyugtalansággal vibráló intelligencia, szkepticizmus, szigorú, sőt azt is mondhatnánk, kártékony érettség — mivel a legnehezebb kifejezésformák keresésére ösztönzi —, íme, ezek azok az előjelek, amelyek e nagyon fiatal költő indulásakor körvonalazódnak. Egyike a holnapi erdélyi irodalom legkomolyabb ígéreteinek.

Részlet Ion Chinezu Aspecte din literatura maghiară ardeleană című könyvből, 37—41. (Editura revistei „Societatea de Măine.” Cluj, 1930.)